

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ КЕДЕЙШІЛІКТІ МЕМЛЕКЕТТІК РЕТТЕУ ЖӘНЕ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

М.М. Назыметуллаева

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ.,
Қазақстан Республикасы

E-mail: moldir_49_kz@mail.ru

Кедейшілік – жеке адамның, отбасының немесе әлеуметтік топтың қажетті игіліктер құнын өзі төлей алмайтын экономикалық жағдайы, яғни өзінің өмірлік қажеттерін қамтамасыз етуге жағдайының жетіспеуі, негізгі тұрмыстық қажеттіліктерін қанағаттандыру мүмкіндіктерінің төмендігі немесе жоқтығы. Кедейшілік салыстырмалы түрде белгілі бір қоғамдағы тұрмыстың деңгейіне, қоғамдық байлықтың бөлінуіне байланысты болатын үдеріс ретінде қарастырылады. Оның пайда болуының негізгі себептері – саяси, экономикалық және демографиялық жағдайлар, саяси-экономикалық дағдарыс, жұмыссыздық, жалақы мен зейнетақының күнкөріс минимумынан төмендігі, халықтың әлеуметтік тұрғыдан нашар қорғалуы және т.б.

Кедейшілік бір-бірімен өзара байланысқан және бірқатар ерекшеліктерге ие құбылыс болғандықтан, оларды келесідей топтарға біріктіруге болады:

- Экономикалық (жұмыссыздық, төменгі еңбекақы, төменгі еңбек өнімділігі, саланың бәсекеге қабілетсіздігі);
- Әлеуметтік-медициналық (мүгедектік, кәрілік, аурудың жоғары деңгейі);
- Демографиялық (толық емес жанұя, жанұядағы басқа адамдардың көмегіне мұқтаж адамдардың саны);
- Әлеуметтік-экономикалық (әлеуметтік кепілдіктің төменгі деңгейі);
- Білімдік-біліктілік (білімнің төменгі деңгейі, кәсіби дайындықтың жеткіліксіздігі);
- Саяси (әскери қақтығыстар, еріксіз көшіп-қону);
- Аймақтық-географиялық (аймақтардың біркелкі дамымауы).

Әлемдік тәжірибеге көз жүгіртсек, онда кедейшілікті анықтаудың негізгі үш тұжырымдамасының қалыптасқандығын байқауымызға болады. Олар мыналар: абсолютті кедейшілік, қатысты кедейшілік және субъективті кедейшілік.

Абсолютті кедейшілік - биологиялық тіршілік етуді қамтамасыз ететін тұтынушылықты ең төмен деңгейде қанағаттандыратын немесе өз табысымен тамаққа, тұрғын үйге, киімге, жылуға деген қажеттілікті қанағаттандыра алмайтын индивидтің жағдайы. Абсолютті кедейлену - тіршілік етудің негізгі көздеріне ең төмен қажеттілікті анықтайтын кедейшілік деңгейі болып табылады.

Әлемдік Банк абсолюттік кедейшіліктің төменгі шегі күніне 1,25 америка долларынан кем болмау керек деп есептейді.

Абсолюттік кедейшілікке қарама-қарсылық қатысты кедейшілікті туындатады. Қатысты кедейшіліктің өлшемі халық табысымен өлшенеді. Егер халықтың табысы артқанымен, оның бөлінуі өзгермесе, онда қатысты кедейшілік бұрынғы қалпында сақталады.

Қатысты кедейшіліктің ауқымы абсолюттік Кедейшілік ауқымымен сәйкес келмейді. Абсолюттік Кедейшілік жойылуы мүмкін, бірақ қатысты кедейшілік үнемі сақталады және барлық әлеуметтік топтардың өмір сүру стандарттары артқанда жоғарылауы мүмкін.

Субъективті кедейшілік – бұл индивидтің өзі анықтайтын, өзінің көзқарасына негізделген кедейшілік тұжырымдамасы. Яғни, индивид кедей не болмаса кедей емес екендігін өзі анықтайды. Субъективті кедейшілікті анықтаудың көптеген тәсілдері бар: мысалы, қанша адам өзін кедей деп санайды немесе достарының қанша бөлігін кедей топтарға жатқызады. Кедейшіліктің сандық сипатын алу үшін көп елдерде FGT (Foster - Greer - Thorbecke index) индексі қолданылады. Бұл индекс мыналарды бағалайды: белгілі бір критерийден төмен табыс табатын халық үлесін; кедейшілікті жою үшін, халықтың жан басына есептегендегі жетіспейтін табыс деңгейін көрсететін кедейшілік тереңдігін; кедейшілік тереңдігінің толық сипатын беретін кедейшілік өткірлігін, өйткені ол вариация көрсеткіші болып табылады және кедейшілік арасындағы теңсіздікті немесе кедейлер табысының деңгейін көрсетеді [1].

Жалпы, кедейшілікпен күресу мемлекеттік саясаттың басым бағыттарының бірі болып саналады.

Қазақстан Республикасында кедейшілікпен күресу жөніндегі әртүрлі бағдарламалар қабылданғанымен, кедейшіліктің үлесі төмендемей отыр. 2010 жылғы мәлімет бойынша өмір сүру минимумынан төменгі табысқа ие қазақстандықтардың саны 2009 жылмен салыстырғанда 4,4 пайызға төмендеген. 2010 жылы кедейліктің неғұрлым төмен деңгеймен аймақтар құрамына Астана және Алматы қалаларынан басқа 2001 жылдағыдай Қарағанды, Павлодар және Ақмола облыстары кірді. 2010 жылы кедейліктің ең жоғары деңгейі Шығыс Қазақстан, Оңтүстік Қазақстан және Маңғыстау облыстарында байқалуда. Сондай-ақ, 2001 жылы бұл топқа Қазақстанның оңтүстік бөлігіндегі облыстар кірген болатын (Алматы, Қызылорда және Жамбыл) [2].

Қалған аймақтар кедейліктің орташа деңгейлі аймақтарына жатады (Солтүстік Қазақстан, Ақтөбе, Шығыс Қазақстан, Қостанай облыстары), сонымен қатар олардың санына бірнеше рет ең төменгі кедейлік деңгейлі аймақтар тобына енген Жамбыл, Алматы, Атырау және Қызылорда облыстары кірді.

Кедейлік деңгейіндегі аймақтық өзгешеліктері аумақтық тиістілік өзгешеліктері бойынша да ерекшеленеді (қала/ауыл). Ауылдық кедейліктің айтарлықтай қысқару ауқымына қарамастан (соңғы 10 жылда оның деңгейі 5,9 есеге қысқарды) 2010 жылы оның көрсеткіші едәуір жоғары болып қалуда 10,1% [3].

2010 жылы кедейлік деңгейі бойынша топтар	Аймақ атауы
Төмен (2,6–4,4%)	Астана және Алматы қалалары, Қарағанды, Павлодар және Ақмола облыстары
Орташа (5,3-6,7%)	Жамбыл, Солтүстік Қазақстан, Ақтөбе, Алматы, Атырау, Шығыс Қазақстан, Қостанай және Қызылорда облыстары
Жоғары (8,4-11,6%)	Шығыс Қазақстан, Оңтүстік Қазақстан және Маңғыстау облыстары

Жалпы ел бойынша ауылдық кедейлік қалалық кедейліктен екі есеге дейін артық болуы жалғасуда. 2010 жылы ең жоғары ауылдық кедейлік Маңғыстау облысында сақталып отыр – 21,2%, жалпы облыс бойынша – 11,6%. Сонымен қатар, орташа республикалық деңгейден жоғары ауылдық кедейлік көрсеткіші Оңтүстік Қазақстан, (13,3%), Шығыс Қазақстан (12,8%), Атырау (11,6%), Ақтөбе (11,1%) және Қостанай (10,6%) облыстарында белгіленген. Ауылдық кедейлік деңгейі қалалықтан 4 және одан жоғары есеге Атырау (9,7), Павлодар (6,6), Қостанай (4,1) облыстарында артық. 2010 жылғы ел бойынша ең жоғары қалалық кедейлік деңгейі Оңтүстік Қазақстан облысында байқалған – 8,5%, ол оған аймақтағы ауылдық өңірдегі кедейлік деңгейінің жоғарылығымен қатар жоғары кедейлік деңгейлі аймақтар тобында 2 орынды қамтамасыз етті («2010 жылғы кедейлік деңгейі бойынша топтар» кестесін қарау).

Кедейшілік деңгейін төмендетуге бағытталған бағдарламалардың бірі ретінде 2011 жылы қабылданған «Жұмыспен қамту-2020» бағдарламасы. «Жұмыспен қамту - 2020» бағдарламасында көзделген міндеттерді іске асыру барысында 2016 жылға қарай келесідей нәтижелерге қол жеткізуге болады:

кедейшілік деңгейі 8,2%-дан 6%-ға төмендету; жұмыссыздық деңгейі 5,5% аспау; жұмыспен қамтылған халық құрамындағы өз бетінше жұмыспен айналысушылардың үлесі 33,3%-дан 26%-ға төмендету және еңбек өнімділігінің қосымша өсімі 20% құрауы. 2012 жылғы тамызда жұмыссыздар саны, бағалау бойынша, 467,8 мың адамды, жұмыссыздық деңгейі 5,2% құрады. Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрлігінің жұмыспен қамту органдарында 2012 жылғы тамыз айының соңына 61,5 мың адам («Жұмыспен қамту бағдарламасы-2020» қатысатындар құрамына енгізілген тұлғалардың есебінсіз) ресми тіркелген. Тіркелген жұмыссыздар үлесі экономикалық тұрғыдан белсенді халықтың 0,7%-ын құрады (2011 ж. Тамызда-0,8%)», - делінген хабарламада [4].

Республика экономикасында 2012 жылғы тамызда (бағалау бойынша) 8,6 млн. адам жұмыспен қамтылды. Өткен жылғы сәйкес кезеңге қарағанда олардың саны 142,0 мың адамға немесе 1,7%-ға көбейді. Жалдамалы қызметкерлердің саны аталған кезеңде 5,8 млн. адамды (жұмыспен қамтылғандардың жалпы санынан 68,1%) құрады [5].

Кедейлікті төмендетудің негізгі бағыттары: аз қамтамасыз етілген азаматтарды тұрақты жұмыстарға орналастыру, ақылы қоғамдық жұмыстарға жіберу, қосалқы шаруашылықпен және кәсіпкерлікпен айналысу үшін жер телімдерін, шағын несиелер, үй жануарларын беру. Бұған қосымша бюджет есебінен және демеушілер тарапынан әлеуметтік қолдаулардың түрлерін көрсету.

Қорыта айтқанда, кедейшілік мәселесі ХХІ ғасырдағы жаһандық сипаттағы әлеуметтік-экономикалық мәселе. Бұл мәселені шешу әлем елдерінің бірлесе шешім қабылдауын талап етеді. Кедейшілік мәселесін төмендету – кез-келген мемлекеттің халықты сапалы өмір сүруімен қамтамасыз етуге мүмкіндік береді.

Әдебиет:

1. В.С. Сычева. Измерение уровня бедности: история вопроса. - СОЦИС, 2008, № 3. с. 22.
2. Е. Гайдар. Богатые и бедные. Становление и кризис системы социальной защиты в современном мире. Статья первая - Вестник Европы, № 10, 2009 г. с. 9.
3. Қазақстан Республикасының Заңы «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне әлеуметтік қамсыздандыру мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы»
4. Халықты жұмыспен қамту туралы Қазақстан Республикасының 2001 ж. 23 қаңтардағы № 149-ІІ Заңы (2006.05.06. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)
5. www.stat.kz.